

Оригинални научни рад

*Jasmina M. AHMETAGIĆ**

Institut za srpsku kulturu – Priština / Leposavić

TEORIJSKO-METODOLOŠKE PRETPOSTAVKE
IMAGOLOGIJE I NJENO PREOBLIKOVANJE**

Apstrakt: Predmet ovog teksta su postulati, ciljevi i dometi komparatističke imagologije, kao i teorijski oslonci koje ova disciplina nalazi u idejama engleskog pragmatizma, Barta i Fukoa. Nastojaćemo da objasnimo uzroke zbog kojih postkolonijalna tumačenja dobijaju magistralan a imagologija periferan položaj u nauci o književnosti, mada je srodan predmet njihovog istraživanja, a javljaju se i terminološka i problemska preklapanja. Budući da se vitalnost jedne teorije, kao i discipline, a to znači njihova bazična utemeljenost, proverava i kapacitetom za modifikacije, pokazaćemo transformacije imagologije od šezdesetih godina prošlog veka pa do danas i ukazati na njene vrhunce u srpskoj nauci o književnosti.

Ključne reči: imagologija, stereotipi, heteroslike, Ahenska škola imagologa, reprezentacija, postkolonijalizam.

Imagologija ima pomalo neobičan status u nauci o književnosti: proučavaoci je nazivaju posebnom naučnom disciplinom (Sekeruš 2011: 51), poddisciplinom komparatistike (Konstantinović 1986; Dyserinck 2003), i to „suženom varijatnom tematologije“ (Dukić 2003: 17), novom paradigmatom komparativnih studija (Ivon 2008: 39), ali i značajnim metodološkim usmerenjem (Gvozden 2001: 211), tj. „interdisciplinarnom metodologijom“ (Милановић 2012a: 35). Nastajući u okviru komparatistike, imagologija je – usmerena na proučavanje slike jedne nacije u književnosti druge i predstave o stranim zemljama u književnosti – posejala seme sumnje prema nacionalnim filologijama. Tako je osnaživala kritičko mišljenje i dezideologizacijske tendencije u nauci o književnosti i predstavljala je značajnu opoziciju etnocentrizmu. Sa svog prosvetiteljsko-racionalističkog pogleda na svet, izraženog zahtevom za nadnacionalnim istraživačkim stanovištem, ona je bila kritična prema tradicionalnom proučavanju generičkih i tipoloških srodnosti i veza dvaju ili više literatura, prema

* Viši naučni saradnik, jaca.a@eunet.rs

** Rad je napisan u okviru projekta *Materijalna i duhovna kultura Kosova i Metohije* (ev. br. 178028), koji je odobrilo i finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

„komparatističkim aspiracijama nacionalne filologije“ (Dukić 2003: 5), a kasnije i prema interkulturalnim istraživanjima recepcije, smatrajući da su u službi „nacionalne kulturne propagande“ (Dukić 2003: 5).

Iako se od svojih početaka koji sežu do Žan-Mari Karea u tridesete godine prošlog veka (v. Gvozden 2001), preko M. Fransoa Gijara i Danijela Arnija Pažoa, u Francuskoj, pedesetih godina, do ahenske škole sa Hugom Dizerinkom na čelu, šezdesetih godina, značajno transformisala, ona i danas, uprkos značajnom proširenju svog istraživačkog polja, ima marginalan status u nauci o književnosti. Imagologija „nikad nije dosegla status opšteuvažene i pomodne paradigme, poput rodnih, kolonijalnih i kulturalnih studija“ (Dukić 2009: 21). Pokušaćemo da odgovorimo i zašto je tako u uslovima u kojima su imagološka istraživanja sve prisutnija, „bez obzira da li su tako nazvana ili ne“ (Milanović 2012: 89).

Činjenica da je na nastanak prvih imagoloških radova reagovao Rene Velek oštrom kritikom snažno je uticala na profilisanje ove istraživačke oblasti. Velek je imagologiji dao status „spoljašnih pristupa delu“:

„Nisu nimalo ubedljivi ni oni nedavni pokušaji Karea i Gijara da oblast uporedne književnosti toliko prošire da ona obuhvati i proučavanje nacionalnih obmana, utvrđenih ideja koje jedna nacija ima o drugoj. Može da bude vrlo korisno znati kako Francuzi shvataju Nemačku ili šta misle o Engleskoj – no da li takvo proučavanje ide u oblast književnog znanstva? Nije li to pre neko proučavanje javnog mnjenja [...] Takvo proširivanje uporedne književnosti podrazumeva razabiranje jalovosti njenog uobičajenog predmeta – po cenu, međutim, iščezavanja književnog znanstva u društvenoj psihologiji i kulturnoj istoriji“ (Velek 1966: 182–183).

Međutim, mada se često ukazuje na destruktivne posledice Velekove kritike po razvoj komparatistike, imagologija je, po našem mišljenju, možda baš zahvaljujući toj kritici bolje pozicionirala vlastitu tačku gledišta, iako je usporila svoj razvoj. U nastojanju da potkrepe tvrdnju da je njihov predmet istraživanja književnonaučni, konstantno odgovarajući na Velekove prigovore, ahenski imagolozi su produbljivali svoje teorijsko-metodološke pretpostavke i posvetili su veliku pažnju objašnjenju svoje metodologije, ciljeva, teorijskih polazišta.

Predstava o jednoj naciji u književnosti druge ne može, po njihovom mišljenju, biti nevažna, jer ona uslovljava širenje date književnosti. Iako se u svojim istraživanjima oslanjaju na saznanja širokog spektra društvenih i humanističkih nauka, oni tvrde da je analiza vanknjiževnog uticaja slike sekundarni, dodatni cilj njihovog proučavanja i da se obavlja nakon književne analize slika. Ako je neka književna slika imala „konkretan utjecaj na javno mnijenje, onda to, naravno, može biti legitiman premet književnoznanstvenog istraživanja jer ono uključuje i djelovanje i genezu književnog djela“ (Dyserinck 2009: 30). Cilj je tada, kako teoretičari imagologije pišu i time kritikuju brojne radove nastale u okviru vlastite oblasti, dokazati način delovanja, a ne iscrpno navoditi slike i dovoditi ih u uzajamnu vezu.

Sindram, uz Dizerinka, Lersena i Fišera, najvažniji teoretičar ahenske imagološke škole, podseća na to da je sam poetički jezik „društveni medij koji nije imun na društvenu promjenu“ (Syndram 2009: 74) i stoga je istraživanje slika o drugom (a uvek uključuje i leksičku analizu) „dio istraživanja formalnih obilježja teksta“ (Syndram 2009: 77). Promene književnih paradigmi ne nastaju, uostalom, kako on ispravno primećuje, samo usled „sukobljenih poetika ili umjetničkih uvjerenja nego i moralnih i političkih ideja“ (Syndram 2009: 182). Osim toga, kako tvrdi Dizerink, pozivajući se na germanistu Hermana Majera, postoje slike koje pripadaju autonomnoj stvarnosti, samom delu, te stoga proučavanje slike druge nacije i strane zemlje ne može biti apriorno odbačeno kao izvanknjiževno.

Velekova kritika, međutim, ne bi bila ni toliko oštra, ni toliko sama po sebi razumljiva, da imagologija u tom trenutku nije bila inicijator kulturne kontekstualizacije književnosti, koja će narastati u drugoj polovini dvadesetog veka u različitim poststrukturalističkim teorijama. Oblikujući zahtev za proučavanjem slike drugih nacija u jednoj književnosti, imagologija predstavlja povratak značenju književnog dela, prezrenom nakon poleta tzv. unutrašnjih pristupa književnosti, koji su započeli sa ruskim formalizmom i, samim tim, pozitivističku pretnju. Fokus na slike drugih nacija u jednoj književnosti (heteroslike), ali i na recipročno viđenje dvaju nacija u njihovim književnostima (metaslike), podrazumeva istraživanje nastanka, razvoja i delovanja slika o drugoj zemlji u književnosti, nastanka i strukture imagotopskih iskaza, analizu iskustva stranog, pseudogeografskog imaginarija, „diskurzivne i književne artikulacije kulturne razlike i nacionalnog identiteta“ (Leerssen 2009: 101). Prirodno je stoga što se imagologija pre svega orijentiše na proučavanje nacionalnih stereotipa; u imagološkim analizama, književnost nije puka građa kojom se ilustruju vanknjiževne teze, već se posmatra kao područje nastajanja i širenja tih slika.

Iste godine kada izlazi programski tekst Huga Dizerinka, 1966, (a koji je predstavljao „srednji put između Guyarda, Carrea i Weleka“ – Dukić 2009: 12) izlazi i Bartov tekst „Kritika i istina“ i Ženetov „Strukturalizam i književna kritika“, a paralelno čitanje ovih tekstova pokazuje koliko se izmenila sama imagologija u odnosu na početke sa Kareom i Gijarom na koje je reagovao Velek. Od Dizerinkove tvrdnje da su „u osnovi potpuno ispravni Wellekovi argumenti“ (Dyserinck 2009: 25) i nastojanja gotovo svih imagologa da opravdaju vlastito proučavanje do tvrdnje da je nerazumljivo kako je takav jedan „posve promašen prigovor“ mogao biti „glavnom kočnicom razvoja tematoloških istraživanja u drugoj polovici prošlog stoljeća“ (Dukić 2003: 17), proteklo je pola veka. U tom se periodu književne teorije sve više okreću ka kulturnom kontekstu i prepoznavanju ideoloških matrica koje njime upravljaju, kao što sve češće odbacuju podelu književnosti na visoku i trivijalnu, kada je reč o raspodeli književnonaučne pažnje. Sama imagologija se transformiše, napuštajući u prvom redu psihološka i sociološka istraživanja i orijentišući se u svojim najboljim ostvarenjima, prema tekstu.

Dizerink kao glavnu *differentiu specificu* imagologije u odnosu na tradicionalnu komparatistiku navodi promenu „težišta od istraživanja utjecaja prema istraživanju recepcije“ (Dyserinck 2009: 58), ali tome svakako treba prirodati i prelaz sa esencijalističkog na konstruktivističko shvatanje identiteta, sa mimetičke funkcije književnosti na reprezentacijsku, sa shvatanja književnosti kao autonomne oblasti ljudskog duha na uočavanje da je ona jedan od kulturnih fenomena, zbog čega je važan postupak u analizi svakog teksta njegova istorijska kontekstualizacija. Ako je Dizerink eksplicirao da su Velekovi prigovori imagologiji, dati iz perspektive zahteva za autonomijom književnosti, ispravni, Lersen tvrdi da razumevanje književnosti kao autonomne oblasti nezavisne od svih drugih kulturnih tvorevina „mami kritičare u neplodno samopromatranje i klaustrofilično (samodovoljno) teoretiziranje“ (Leerssen 2009: 92).

*

Fokus imagologije na nacionalne stereotipe i način njihove interpretacije utemeljen je na uverenju u diskurzivni karakter kulture. Oспорavanje mogućnosti čovekovog neposrednog uvida u stvarnost, koje je započeto sa engleskim pragmatizmom (Vilijemom Džejsom, Čarlsom Sandersom Pirsom, Džonom Djuiem, Ričardom Rortijem i Stenlijem Fišom) izvršilo je ogroman uticaj na imagologe. Pragmatisti su ukazivali na brojnost filtera (psiholoških, kulturnih, ideoloških) koji postoje između stvarnosti i čovekove slike o njoj, kao i na snažnu čovekovu uronjenost u kulturu, te kulturnu determinisanost njegovog iskustva, što svoj izraz nalazi u imagološkom fokusu na istraživanje uslova u kojima nastaju određeni stereotipi. Imagologija u analizi književnog teksta ne zaboravlja, međutim, da i umetničke pravce, poetike i književne konvencije posmatra kao filtere kroz koje se čoveku predstavlja stvarnost. Tako je mimezu smenila reprezentacija, jedna od ključnih reči u teorijskom promišljanju književnosti u drugoj polovini dvadesetog veka. Jup Lersen eksplicira da su imagološke „istorijske analize nacionalnih karaktera u književnom diskursu adresirale politiku reprezentacije mnogo pre no što je taj pojam postao moderan“ (1991: 175). Na sličan način i Danijel Arni Pažo, najznačajniji predstavnik francuske imagologije, ukazuje na to da je imagologija „bila interdisciplinarna prije nego što je taj pojam uopće postojao“ (Pageaux 2009: 126).

U središtu imagološke pažnje jeste naracija o Drugom, usvojena u određenom vremenu i na određenom prostoru. Priče koje sebi pričamo o drugima promenljive su, uslovljene empirijskom realnošću, kulturnim prilikama, ideologijom, pa je centralni zadatak imagologije istraživanje tih slika, uslova njihovog nastanka, prilika u kojima one postaju moguće, njihove recepcije i uticaja. U osnovi takvog proučavanja stoji usvojen bartovski uvid da književnost zavisi od kulture, ali da je sobom i stvara. Ako je predmet imagologije sužen na sliku druge nacije, građa na kojoj počivaju imagološka istraživanja to nikada nije: polazeći od konkretnog, u svoju

analizu uključuju korpus tekstova određenog autora, ali na podlozi onih koji, u vremenu njegovog stvaranja, figuriraju u kulturnom životu, kako bi utvrdili razlog postojanja stereotipnih slika o drugoj naciji, proučili retoričko-pragmatički potencijal stereotipa, odnosno njihovu recepciju. Sami teoretičari imagologije su kritični prema monotonim deskripcijama, koje su ishod prikupljanja građe i njenog povezivanja, a nastajale su (i nastaju i danas) pod imenom imagoloških istraživanja.

Neesencijalističko razumevanje identiteta i tumačenje autoslika/heteroslika kao proizvoda diskursa, na čemu se temelji imagološki pristup tekstu, danas nam se čini kao samo po sebi razumljivo, budući da je od druge polovine 20. veka sa više različitih strana ugrađivano u našu književnoteorijsku svest. Činjenica da se teoretičari i istraživači različitih teorijskih opredeljenja u jednom vremenu fokusiraju na probleme identiteta, alteriteta, stranosti, objašnjava se uticajem semiotike, Rolana Barta i Mišela Fukoa, ali i reakcijom na formalistička proučavanja. Bartova semiologija je u prvi plan istakla da je književni tekst galaksija označitelja a ne označenog, i njen demitologizujući i dezideologizujući karakter usmeren na razumevanje procesa proizvođenja kulture uticao je na sve teorije od druge polovine 20. veka i učinio ih je međusobno srodnim, ponekad nerazlučivim. Tako ključna reč studija kulture – reprezentacija – stoji i u osnovi imagološkog odnosa prema stvarnosti teksta. S druge strane, Fukoovo ukazivanje na postupke kontrolisanja i ograničavanja diskursa, koji postoje u svakom društvu (*Poređak diskursa*, 1971), kao i teorija intertekstualnosti J. Kristeve, predstavljaju teorijska polazišta niza modernih teorija (postkolonijalizma, novog istorizma, studija kulture), pa je prirodno što imagologija, mada poddisciplina komparatistike, ostvaruje sa njima snažnu vezu.

Na uticaju pragmatizma počiva i veza imagologije sa psihologijom ličnih konstrukata, koju je u isto vreme kada je Kare postavljao studije drugosti utemeljio Džordž Keli. Imagologija identitet vidi kao konstruisan, a Lersenov pojam *imagem* analogan je po svom sadržaju Kelijevom pojmu konstrukta. Sistem konstruisanja svake osobe, prema Dž. Keliju, sastoji se od ograničenog broja dihotomnih konstrukata (Kelly 1955: 103), čije se značenje uvek definiše u odnosu između dva pola. *Imagem* je „otisak’ koji leži u temelju raznolikih konkretnih, pojedinih aktualizacija koje se mogu susresti u tekstu“, po sebi je bipolaran, obeležen „janusovskom podvojenošću i proturječnom prirodom“; „kolanje nekog nacionalnog atributa znači da ga u diskurzivnoj tradiciji latentno prati njegova moguća suprotnost“ (Leerssen 2009: 110). Kao što se u ličnoj istoriji aktualizuju konstrukti u zavisnosti od konteksta, a svaki je konstrukt bipolaran, tako se kroz istoriju aktualizuju slike sa oba pola takvog *imagema*, pa se svaka nacija „pokazuje kao nacija kontrasta“ (Dukić 2009: 17). Imagološki fokus na nacionalne stereotipe u saglasju je sa duhom epohe u kojoj dominira postmoderna misao o stvaranju a ne o otkrivanju značenja – ona je otkrila „stereotipe kao kulturni kapital, te ih izložila dekonstrukciji u antropologiji i kulturologiji“ (Oraić Tolić 2006: 8).

Čitav niz poststrukturalističkih teorija (postkolonijalna istraživanja, studije kulture, novi istorizam, rodne studije, teorije nacionalizma), koje nastaju šezdesetih godina prošlog veka i u prvi plan stavljaju istraživanje diskurzivnih kulturnih praksi, uticao je na osnaživanje imagoloških postulata ahenskih teoretičara. Konstruišući stvarnost prema određenoj ideologiji, diskurs upravlja reprezentacijom, pa tako i stereotipizacijom drugog.

*

Upozoravajući na književne konvencije koje su značajan, ako ne i presudan izvor stereotipa i klišeja u književnom delu, imagologija održava kontinuitet imanentnog književnog proučavanja. Upravo postojanje aistorijskih veza među tekstovima navodi Sindrama da govori o pojmu književnog referencijalnog sistema (Syndram 1991: 180, 182). Oslanjanje teksta na stereotipe nije incidentalno već strukturalno, tvrdi Jup Lersen (Leerssen 1991: 175). Imagolozi polaze od racionalnog stava o nužnosti stereotipa u društvu i u književnosti, čime svoj istraživački zadatak čine složenijim od onog koji u prvi plan ističu postkolonijalna istraživanja, uprkos njihovoj međusobnoj sličnosti. Proučavajući stereotipe, uslove njihovog oblikovanja, njihovu promenljivost, okolnosti koje su sliku određene nacije u književnosti druge načinile baš takvom kakva jeste, imagologija se bavi nacionalnim stereotipima koji su u vezi sa ideološkim matricama u jednom društvu, kao što se postkolonijalna kritika bavi stereotipima uzrokovanim ideologijom dominantnih društvenih grupa. Upravo je teorijski oslonac na kulturološka istraživanja ono što čini da se književna imagologija prepliće sa postkolonijalnim istraživanjima, čiji se uspon zbiva od pedesetih do osamdesetih godina dvadesetog veka, paralelno sa razvojem imagologije, mada je ova svoj predmet ranije ocrtala.

I imagologijom i postkolonijalnim istraživanjima vladaju ideje o diskurzivnoj dominaciji i zavisnosti percepcije od diskursa. Postkolonijalna kritika, od E. Saida, Spivak i Ačebea, fokusirana je na reprezentacije Istoka na Zapadu (dakle, Istoka kao Drugog), kulturne stereotipe i kritičko promišljanje simboličkog nasilja nad kolonizovanima – imagologija koristi istu terminologiju kako bi objasnila slike nacionalno drugog koje se stvaraju u književnosti. Imagologija tvrdi da književno delo ne govori ništa o stvarnosti drugih nacija, pre svega zato što je ta stvarnost neuhvatljiva, čime se nalazi na istom epistemološkom talasu kao i postkolonijalizam, kada tvrdi da diskurs o Orijentu „ne govori [...] skoro ništa o samoj stvarnosti, već ustanovljava vrednosni okvir u kojem činjenice koje se pojavljuju odmah bivaju zasićene predrasudama i fantazijama“ (Bužinjska–Markovski 2009: 607).

No, tesna veza između predstave o Drugom u jednom književnom delu i samog vrednovanja dela, ono je što je postkolonijalnu kritiku učinilo prevratničkom, eksplicitnom, ideološki aktivističkom, a imagologiju – uzdržanu od vrednovanja

– ostavilo u marginalnom položaju. Aćebeovo vrednovanje Konradovog *Srcu tame*, u sada već čuvenom eseju iz 1975. *An Image of Africa: Racism in Konrad's Heart of Darkness*, pokazalo je sa koliko su isključivosti postkolonijalni kritičari pristupali svojoj temi, zaboravljajući da je i njihova percepcija direktno zavisna od diskursa. Ako kulturni stereotip organizuje percepciju belog čoveka, onda – ne sme se zaboraviti – stereotip organizuje i percepciju percepcije belog čoveka, što osvešćuju Spivak i Homi Baba. Uzdržana od procenjivanja odnosa nacionalnog stereotipa i stvarnosti, teorijski postulirajući da je slika sekundarna u odnosu na ideologiju, a ne na društveno-istorijsku stvarnost (Pageaux 2009: 18), komparatistička imagologija se lišila onog polja moći koji pritiče od radikalnog prevrednovanja. Njihovo insistiranje na tome da autoslike i heteroslike treba istraživati samo sa neutralne tačke gledišta, nadnacionalne, za šta se eksplinito zalagao Dizerink (2003: 10), podrazumevalo je neutralniji pristup dubokim protivrečjima društva o čijim se stereotipima govori. I Sindram tvrdi da je nadnacionalna tačka gledišta „heuristički preduslov za analizu nacionalnih stereotipa (1991: 183).

Imagološki stavovi su drugačiji od često afektivno obojenih stavova postkolonijalnih proučavaoca. Tragom logike imagoloških proučavanja, u *Srcu tame* Džozefa Konrada fokus ne bi bio na piščevom ličnom imperijalnom stavu – u centru je, kako eksplicira Pažo, problem logike slike, njene istine, a ne njene lažnosti (Pageaux 2009: 128) – već na uočavanju klišea, na prirodi književne referencijalnosti. Da bi ispričao jednu egzistencijalnu priču, Dž. Konrad se poslužio konvencionalnim, čitaocu shvatljivim slikama, na način na koji se u tekstualnom oblikovanju značenja uvek čini (v. Leerssen 2009: 180) – kroz koje se probija drugi i dublji smisao. Uostalom, pitanje koje u vezi sa *Srcem tame* postavljaju imagolozi glasi: da li činjenica da glavni junak ima nemačko ime (Kurz) ima semantičkih implikacija (Sindram 1991: 187).

Suzdržavajući se od vrednovanja teksta na osnovu prisustva stereotipizacije drugog, imagološka čitanja diskretno otvaraju pitanje u kojoj je funkciji stereotip prisutan u tekstu: služi li umetnička tvorevina stereotipu, ili se njime koristi. Razlikujući svojevrstne estetičke stereoptipe (klišee književnih konvencija) od ideoloških stereotipa, Jup Lersen, pozivajući se na Doležala, razlikuje stereoptipe narativa i vantekstualne stereoptipe. Dok stereotipi narativa podrazumevaju da se manje važni karakteri oblikuju prema stereotipu, klišeu, intertekstualnom kano nu (Leerssen 1991: 170), da se koriste konvencije zapleta, postoje i one „konvencije koje konstatno invociraju opšta mesta van teksta, verovanja auditorijuma koja postoje pre teksta“, kakvi su npr. slabost i ranjivost žene, moral i rafinman više klase, nacionalni ili rasni temperament (Leerssen 1991: 173). Kakav god da je odnos teksta prema nacionalnim stereotipima (ironičan, ksenofobičan), piše Lersen, on se uvek oslanja na prethodno znanje publike i njene vrednosti (1991: 173) i taj intertekstualni kod nacionalnih stereotipa treba posmatrati kao

set prepoznatljivih književnih opštih mesta. Stoga Lersen i tvrdi da je imago-loško čitanje „strogo *tekstno* utoliko što ostaje unutar (inter)tekstualnih granica percepcije“ (Leerssen 2009: 89).

Dok se Kare bavio procenjivanjem slika u odnosu na vantekstualnu stvarnost, fokusirajući se na sliku Nemaca i Nemačke u knjizi Gospođe de Stal (*Germaine de Staël*), imagologija ahenske škole se odriče upoređivanja književnih slika sa empirijskom stvarnošću. To je ono što izmenjena imagološka istraživanja kakva će se pojaviti sedamdesetih godina bitno razlikuje od postkolonijalnih studija, koje od teksta očekuju da govori o svim aspektima pišćeve društvene realnosti. Na takvom stavu počiva Saidova kritika Kamijevog *Stranca*, na čije je slabosti, uostalom, ukazano mnogo puta i nećemo ih ovde ponavljati. No za razliku od postkolonijalnih istraživanja, koja ukazuju na odsustvo slike kolonizovanih u proznim tekstovima ili na njihovo u odnosu na stvarnost iskrivljeno predstavljanje, imagolozi se ograđuju od istorijske verodostojnosti književne slike i fokusiraju na njeno tekstualno značenje i proizvođenje, na čemu i počiva imanentni karakter njihovog proučavanja književnosti.

No, problem sa imagologijom je što je nagomilala golemu građu, što je mnogo puta ponovila isto (gotovo da je teško naći tekst koji ne pominje sliku Nemaca i Nemačke kakvu je dala Gospođa de Stal), a da ništa nije tvrdila niti osporavala, osim svojih bazičnih postulata (koje je moguće pročitati i u drugim teorijama iz druge polovine dvadesetog veka): ona sliku prepoznaje, izoluje, proučava njen nastanak, delovanje, promene, i zapravo ima mnogo više književno-istorijsko nego književnokritičko usmerenje. Iako tvrdi drugačije, imagologija ne ostavlja utisak da je interdisciplinarnost nužan odgovor na bogatstvo književnosti. Naprotiv, opšti je utisak da imagolozima književnost nije dovoljna kao takva: zato nije čudo da sam Dizerink tvrdi da opšta svrha imagologije nadilazi književne i istražuje interkulturalne probleme (v. Dyserinck 2009: 67).

*

Sredinom osamdesetih godina kod nas je o imagologiji pisao Zoran Konstantinović, a imagološki zasnovani radovi javljaju se na prelazu vekova i u prvoj deceniji 21. veka (Pavle Sekeruš, Željko Milanović, Vladimir Gvozden, Tihomir Brajović). Sve veća pažnja koja se poklanja slici Balkana, kao proizvodu Zapadnog diskursa o Jugoistočnoj Evropi, donosi studije koje se nalaze po sredini između imagoloških i postkolonijalnih istraživanja (Sanja Lazarević Radak, Ivana Živančević Sekeruš).

Ovde, međutim, želimo da skrenemo pažnju na knjigu *Identično različito* Tihomira Brajovića, u kojoj se Njegošev *Gorski vijenac*, Mažuranićev ep *Smrt Smailage Čengića* i Prešernovo *Krštenje na Savici* posmatraju s obzirom na odnos prema drugoj etničkoj zajednici tematizovan u svakom od tih dela, a što je pobuđeno njihovim statusom u okvirima vlastite etničke zajednice i odnosom

aktuelnog čitaoca prema njima. Nije slučajno, pokazuje Brajović strogo se držeci književne analize, da se ovi romantičarski epovi bave koncipiranjem kolektivnog nacionalnog identiteta i da su aktualizovani u vremenu ratnih devedesetih. Izabrane autore Brajović posmatra u okvirima poetičke paradigme romantizma, postavljajući pitanje reprezentacije kulturnih i političkih identiteta.

Važnu dopunu mnogo puta ponovljenoj tvrdnji imagologa da se slike (nacionalno) drugog u jednom književnom delu ne preispituju s obzirom na empirijsku realnost, jer su oblikovane kulturom i same oblikuju kulturu, Brajović daje podsećanjem na gnoseološku prirodu fikcionalnog teksta: svaki fikcionalni tekst utiče na naše saznanje, samo što domen „nije činjenično-evidentan, nego modelativno-transparentan“ (2007: 33). Brajović posebnu pažnju posvećuje prepoznavanju i imenovanju nekoliko važnih identitetskih figura među junacima ovih dela, koje obelodanjuju paradokse identiteta i sistem vrednosti zajednice u kojima su formirani: *figuru našeg tuđinca*, *figuru prikrivenog konvertitstva* (ženski rodni identitet), *figure sinkretičnosti i oportunisti*, *figuru kulturnog heroizma* (tj. čoveka knjige) i dokazuje povezanost fikcionalizacije istorije i svesti o kolektivnim identitetima, odnosno ideju o stvaranju „samokonsolidujućih drugih“, potvrđujući nužnost pojma razlike za konstruisanje identiteta. Odnos prema identitetu i alteritetu, iako najpre postavljen u imagologiji, u Brajovićevoj je studiji oslonjen pre svega na Pola Rikera, čime je i načinjen primerenijim i daleko pouzdanijim osloncem za iznijansirano književno proučavanje.

Ovaj proučavalac pristupa dijalektici identiteta i alteriteta sa stanovišta Rikerove fenomenološko-hermeneutičke metode, a imagološke postulate utkane u svoju studiju ne tumači čitaocu ispočetka, čega su prepuni imagološki tekstovi. *Nadnacionalno stanovište* on ostvaruje superiornom teorijskom pozicijom. Ukazujući na identitetska značenja u tri važna južnoslovenska epa, Brajović odnos etničkih zajednica prema sebi i prema drugom sagledava u Rikerovom duhu, prepoznajući neminovnost narativa u stvaranju sopstvenog identiteta. Time obrće odnos uzroka i posledice: nacionalni stereotipi su posledica naracije o vlastitom identitetu.

Studija *Identično različito* počiva na saznanjima koja je imagologija istakla u prvi plan: slika tuđeg i stranog, tj. slika strane zemlje, počiva na slici o vlastitoj zemlji, čak i kada ova nije eksplicitno prisutna u tekstu, a autoslike i heteroslike su u uzajamnoj zavisnosti jedne od drugih. Interesantno je da sličan pristup ostvaruje i poljska imagološkinja Malgorzata Sviderska, koja eksplicira da je terminologija tradicionalne imagologije neadekvatna, često suviše nejasna i teško primenljiva u praktičnom radu (Śviderska 2013: 3). Svom precizno opisanom pristupu – osim na fenomenološku hermeneutiku Pola Rikera, oslanja se na Huga Dizernika, osnivača imagološke škole u Ahenu, i ideje Žan-Marka Mure – autorka pripisuje prevratnički karakter u imagologiji. Naš autor, oslanjajući se na ista teorijska polazišta, ne preduzima samodefinisanje u obilju imagoloških studija, mada je sasvim očigledno da je za svoj predmet proučavanja našao najadekvatniji metodološki okvir.

Ako bismo procenjivali jednu disciplinu samo na osnovu njenih vrhunaca, onda bismo i imagologiji na osnovu Brajovićeve studije dali mnogo važnije mesto od tradicionalno perifernog koje joj čak i precutno pripada (imagologija nije odrednica u *Rečniku književnih termina* Tanje Popović, niti se pominje u odrednici posvećenoj komparatistici, a prenebregnuta je i u reprezentativnoj studiji Ane Bužinjski i Mihaela Pavela Markovskog, istina sa mnogo više opravdanja s obzirom na njen naslov (*Književne teorije XX veka*), ali ne i na njen sadržaj.

S obzirom na dominantan teorijski položaj ideja identiteta i alteriteta, koje stoje i u osnovi imagološkog pitanja *kako vidimo strane zemlje*, ali i kulturnih i postkolonijalnih teorija, otvara se prostor imagološkog iskoraka ka preispitivanju paranoidne prirode imagotopskog diskursa. Da li će taj iskorak imagologija i napraviti, ostaje da se vidi, ali je sigurno da je svojim proučavanjima dala snažan podsticaj za takav razvoj i gomilu građe za budućeg proučavaoca takve orijentacije.

LITERATURA

- Brajović 2007: Tihomir Brajović. *Identično različito*. Beograd: Geopoetika.
- Bužinjska–Markovski 2009: Ana Bužinjska, Mihal Pavel Markovski. *Književne teorije XX veka*. Prev. Ivana Đokić Saunderson. Beograd: Službeni glasnik.
- Dukić 2003: „Nacionalna vs. Komparativna povijest književnosti. Pretpostavke za kritičko propitivanje komparativne kroatistike i hrvatske komparatističke“. *Umjetnost riječi*, XLVII, 1–2, str. 3–26.
- Dukić 2009: „Predgovor: o imagologiji“. *Kako vidimo strane zemlje: uvod u imagologiju*. Ur. D. Dukić, Z. Bležević, L. Plejić Ploje. Zagreb: Srednja Evropa, 5–22.
- Dyserinck 2003: Hugo Dyserinck, „Imagology and the Problem of Ethnic Identity“. *Intercultural Studies*, no. 1. <<http://www.interculturalstudies.org/ICS/Dyserinck.shtml>> (11 september 2007). [17. januar 2018].
- Dyserinck 2009: Hugo Dyserinck. „O problemu 'images' i 'mirages' i njihovu istraživanju u okviru komparativne književnosti“, „Komparatistička imagologija onkrak 'imanencije' i 'transcendencije' djela“. *Kako vidimo strane zemlje: uvod u imagologiju*, Ur. D. Dukić, Z. Bležević, L. Plejić Ploje. Zagreb: Srednja Evropa, 23–35, 53–69.
- Гвозден 2001: Владимир Гвозден. „Полазишта и циљеви имаголошког проучавања књижевности“. Зборник Матице српске за књижевност и језик, књ. 49, св. 1–2, стр. 211–224.
- Ivon 2008: Katarina Ivon. „Suvremena strujanja u komparatistici“. *Magistra Iadertina*, 3 (3), 39–56. <<https://hrcak.srce.hr/35619>>. [17. januar 2018].
- Kelly 1955: George A. Kelly. *The Psychology of Personal Constructs. Vol I: A Theory of Personality*. New York: W. W. Norton & Company. Inc.
- Konstantinović 1986: Zoran Konstantinović. „Od imagologije do istraživanja mentaliteta: o jednom značajnom kretanju u savremenoj metodološkoj misli“. *Umjetnost riječi*, XXX, 2, 137–142.
- Leerssen 1991: Joep Leerssen. „Mimesis and stereotype“. *National Identity: Symbol and Representation, Yearbook of European Studies* 4. Eds. J. Leerssen, and M. Spiering. Amsterdam-Atlant: Rodopi, 166–176.

- Leerssen 2009: Joep Leerssen, „Odjeci i slike: refleksije o stranom prostoru“, „Retorika nacionalnog karaktera: programatski pregled“. *Kako vidimo strane zemlje: uvod u imagologiju*. Ur. D. Dukić, Z. Bležević, L. Plejić Ploje. Zagreb: Srednja Evropa, 82–97, 98–124.
- Milanović 2012: Željko Milanović. „Granice imagologije“. *Pravo i društvo: časopis za pravnu i političku kulturu*, god. 3, 3–4, 89–98.
- Милановић 2012а: Жељко Милановић. *Два њуца и Дрјуи*. Београд: Службени гласник
- Oraić Tolić 2006: Dubravka Oraić Tolić. Predgovor. *Kulturni stereotipi : koncepti identiteta u srednjoeuropskim književnostima*. Ur. Dubravka Oraić Tolić, Ernő Kulcsár Szabó. Zagreb : FF press [i. e.] Filozofski fakultet, Zavod za znanost o književnosti.
- Pageaux 2009: Daniel-Henri Pageaux. „Od kulturnog imaginarija do imaginarnog“. *Kako vidimo strane zemlje: uvod u imagologiju*. Ur. D. Dukić, Z. Bležević, L. Plejić Ploje. Zagreb: Srednja Evropa, 125–150.
- Sekeruš, P. 2011: Pavle Sekeruš. „Govor o drugom u francuskoj kulturi prve polovine 19. veka“. *Polja*, br. 418, 51–64.
- Syndram 2009: Karl Ulrich Syndram. „Estetika alteriteta: književnost i imagološki pristup“. *Kako vidimo strane zemlje: uvod u imagologiju*, Ur. D. Dukić, Z. Bležević, L. Plejić Ploje. Zagreb: Srednja Evropa, 70–81.
- Świderska 2013: Malgorzata Świderska. “Comparativist Imagology and the Phenomenon of Strangeness”. *Special Issue New Work in Comparative Literature in Europe*. Eds. M. Grishakova, L. Boldrini, and M. Reynolds <<http://docs.lib.purdue.edu/clcweb/vol15/iss7/10>>. [4. januar 2018].
- Velek 1966: Rene Velek. „Kriza uporedne književnosti“. *Kritički pojmovi*. Prev. Aleksandar I. Spasić, Slobodan Đorđević. Beograd: „Vuk Karadžić“, 181–188.

Jasmina M. AHMETAGIĆ

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL POSTULATES
OF IMAGOLGY AND ITS TRANSFORMATION

SUMMARY

With its attention focused on studying the image of one nation in the literature of another and the perception of foreign countries in literature, imagology has preferred the research of reception to (as is characteristic of traditional comparative studies) the research of influence, and it has sown a seed of doubt concerning national philologies. Although its origins are located in the third decade of the previous century and tied to Jean-Marie Carré, imagology as a discipline underwent an important transformation in the 1950s, owing to Marius-François Guyard and Daniel-Henri Pageaux in France, and once again in the 1960s, through the Aachen imagological school with Hugo Dyserinck at its forefront. In continual response to the objections put in front of the early imagologists by René Wellek, the Aachen imagologists gradually deepened their theoretical-methodological presuppositions and dedicated a great amount of attention to the clarification of their methodology, their objectives and theoretical starting points. What the appearance of a positivistic threat in the thirties had can be understood from a contemporary perspective as the beginning of cultural contextualisation of literature, characteristic of theoretical reflections that mark the second half of the 20th century. Despite the fact that its research area has been broadened significantly, even today, imagology holds a marginal status in literary sciences, although it rests upon postulates that place it close to a number of the 20th century literary theories, primarily to postcolonial studies, but also culturology and New Historicism: the shift from an essentialist to a constructivist understanding of identity, from literature's mimetic to its representative function, from understanding literature as an autonomous area of human endeavour to the realization that it is only one of its cultural phenomena. We called attention to imagology's transformation from its beginnings up to this day, and reflected on the reasons behind its marginal status, especially in comparison to postcolonial studies. The fact that imagology has never established an equality sign between an aesthetic cliché and an ideological stereotype was given a prominent role in judging the importance of that scientific discipline.

Key words: imagology, stereotypes, heteroimages, "Aachen school", representation, post-colonialism.